

До разової спеціалізованої вченої ради
у Національному науковому центрі
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»
Міністерства юстиції України

ВІДГУК

на дисертацію Островерхова Дмитра Олександровича «Теоретико-правові та методичні засади експертного оцінювання відповідності веб-сайту вимогам доступності», подану на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право», за спеціальністю 081 «Право»

Дисертацію присвячено виробленню теоретико-правових та методичних засад експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності» та розробленню алгоритму, що є операційною частиною експертної методики з оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам законодавства з цифрової «доступності». Здобувачем вирішувалося завдання експертного оцінювання відповідності продуктів і послуг інформаційно-комунікаційних технологій або цифрових ресурсів, зокрема веб-сайтів, вимогам щодо цифрової «доступності».

Сформульовані змістовні висновки і пропозиції, що виносяться на захист, є суттєвим доробком до визначеної проблеми. Такий попередній висновок підтверджується оцінкою роботи за основними вимогами, які висувуються до дисертаційних досліджень.

Актуальність теми дослідження обумовлена потребою формування експертної методики експертного оцінювання відповідності веб-сайту вимогам «доступності» на базі узагальнення міжнародного досвіду та вітчизняних напрацювань, що формують теоретичне, правове та методичне підґрунтя для вирішення цього питання, а також відсутністю комплексних наукових досліджень щодо сутності, структури й особливостей алгоритму експертного оцінювання відповідності продуктів і послуг інформаційно-

комунікаційних технологій або цифрових ресурсів, зокрема веб-сайтів, вимогам цифрової «доступності».

Сучасне інформаційне суспільство формує нові виклики та вимоги щодо забезпечення цифрової «доступності» для органів державної влади, місцевого самоврядування та юридичних осіб незалежно від організаційно-правової форми, що забезпечують соціально значущі послуги або пропонують товари у сфері надання цифрових ресурсів чи електронних послуг та поширюють свої вимоги в усіх сферах людської діяльності. Термін «доступність» набуває все більш широкого значення, оскільки охоплює не тільки технічну можливість доступу до інтернет-ресурсів, а й глибші аспекти: рівність можливостей, інклюзивність, зручність, цифрову компетентність учасників і безбар'єрність використання цифрових сервісів. У контексті цифрової трансформації надання різного виду послуг цифрова «доступність» переходить із рівня додаткової переваги на рівень необхідної умови для реалізації права кожного на отримання якісних послуг.

Однак теоретичне підґрунтя цифрових трансформацій у сучасних умовах досліджено обмежено та лише в окремих сферах людської діяльності. З огляду на вищезазначене, актуальності набирає питання вирішення завдання експертного оцінювання відповідності продуктів і послуг інформаційно-комунікаційних технологій або цифрових ресурсів, зокрема веб-сайтів, вимогам щодо цифрової «доступності».

Автором вірно зазначено, що проблемі оцінювання відповідності програмного забезпечення певним вимогам, перш за все вимогам замовника, приділяли увагу у своїх наукових працях такі вчені, як Ю. М. Безкоровайна, О. В. Випорхонюк, О. П. Гудима, Ю. Г. Даник, О. П. Дишлевий, О. В. Лагодний, О. О. Писарчук, В. А. Скалова, К. О. Соколов, І. І. Шапошнікова та інші. Питання захисту інформації в мережі Інтернет висвітлюють у наукових працях Ю. Є. Атаманова, В. С. Гура, К. О. Зеров, Л. Л. Тарасенко, І. В. Черкашин, О. О. Яворська та інші. Низка науковців досліджували проблеми цифрової дискримінації та шляхи її подолання в

умовах цифрової трансформації суспільства; доведено, що безбар'єрне середовище є не лише питанням соціальної відповідальності, а й важливим інструментом стабільного розвитку туристичного бізнесу в Україні. Однак питання забезпечення цифрової «доступності» веб-сайтів у цих та інших сферах людської діяльності досліджувалися обмежено, а питання, що висвітлюють специфіку експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності», взагалі залишилися поза увагою науковців, що вказує на актуальність даного дослідження.

Зазначене вище вказує на актуальність обраної теми дисертаційного дослідження й обумовлює його зміст, структуру та засвідчує науково-теоретичну й практичну значущість даної роботи. Крім того, дане дослідження забезпечить систематизацію та методичну однотайність експертної практики; підвищить результативність й ефективність вирішення експертних завдань; розширить можливості даного виду судової експертизи через вдосконалення її методичної бази.

Викладене свідчить про актуальність обраної Д. О. Островерховим теми дисертації. Додатково засвідчує це і те, що проблематика дисертаційного дослідження узгоджується із положеннями: Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» від 21.03.1991 р. № 875-ХІІ; Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15.04.2013 р. № 386-р.; Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації, затверджених розпорядженням Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 167-р.; Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. №366-р.; Цілей сталого розвитку України на період до 2030 р. (Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019) та іншими програмними документами.

Новизна представлених теоретичних і практичних результатів проведених здобувачем досліджень. Висновки та пропозиції, викладені в

дисертації Д. О. Островерхова, характеризуються належним ступенем наукової новизни, адже є результатом опрацювання положень чинного законодавства, наукових праць і правозастосовної практики. У дисертаційній роботі комплексно досліджено теоретичні та методичні засади експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності». За результатами здійснених наукових пошуків сформульовано низку концептуальних положень та обґрунтованих висновків і рекомендацій. Серед основних розроблених положень, що розв'язують конкретні наукові завдання у межах обраного предмета дослідження, слід відзначити, що автором уперше:

- запропоновано авторське визначення терміну «цифрова доступність»: *цифрова доступність – це вимірювана характеристика цифрового продукту, послуги чи сервісу, що визначає його відповідність чи невідповідність вимогам офіційного стандарту з цифрової доступності за певними критеріями;*

- узагальнення та систематизація міжнародного досвіду дозволили виокремити кілька моделей нормативно-правового регулювання цифрової «доступності» у світовій практиці, серед яких: директивна модель прямої гармонізації; правозастосовна (прецедентна) модель; рекомендаційна модель;

- розроблено алгоритм експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності», що охоплює тематичні блоки, пов'язані з: альтернативними версіями, автовідтворенням, клавіатурною навігацією, формами, посиланнями, зображеннями, структурою, мовою, контрастом, таблицями, медіа-контентом, масштабуванням тексту та способами пошуку сторінок і має стати операційною частиною майбутньої експертної методики оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам законодавства з цифрової доступності;

- доведено, що фундаментальне вирішення проблемного питання із експертного оцінювання відповідності веб-сайту вимогам щодо «доступності» разом із законодавчим врегулюванням даної сфери є виокремлення самостійного виду судових експертиз або створення нового класу судових експертиз «Цифрова експертиза».

Дисертантом удосконалено низку положень, серед яких:

– класифікація обмежених можливостей людей за низкою критеріїв, а саме: *за характером* (сенсорні, фізично-рухові, когнітивні, психічні, хронічні захворювання, комплексні); *за ступенем* з урахуванням Міжнародної класифікації функціонування ВООЗ (легкий, помірний, тяжкий, глибокий ступінь); *за походженням* (вроджена, набута, вікова); *за часом прояву* (тимчасова, прогресуюча, постійна, епізодична); *за видимістю* (видима, прихована); *за статусом* (офіційно визнана, не визнана офіційно, вікова, ситуативна);

– розуміння сутності веб-сайту – встановлено, що веб-сайт може виступати багатогранним об'єктом судової експертизи, зокрема як: складний чи складений об'єкт інтелектуальної власності; програмний засіб; цифровий ресурс; специфічний продукт (сервіс); нематеріальний актив з ринковою вартістю; наведена їх характеристика;

– процес оцінювання відповідності, який передбачає застосування формалізованих технічних методик перевірки – автоматизованого й ручного тестування за критеріями сприйнятності, керованості, зрозумілості та надійності (принцип «POUR», закладений у WCAG), а також тестування за допомогою допоміжних технологій (програм екранного доступу, альтернативних пристроїв керування), аналізування програмного коду та структури документа;

– обґрунтування, що важливими ознаками веб-сайту є: наявність складових, що «вбудовані» в багатовимірну структуру; знаходження його в цифровому просторі; матеріальний об'єкт, на якому фізично розміщений веб-сайт існує у вигляді сервера, комп'ютера чи іншого апаратного засобу інформаційно-комунікаційних технологій; доступ до матеріального об'єкта – фізичного носія, на якому розміщений веб-сайт може відбуватись віддалено через мережеву інфраструктуру та протоколи передачі даних; для проведення дослідження веб-сайту на предмет його доступності необхідним є віддалений доступ до матеріального об'єкта через мережу з можливістю огляду веб-сайту,

копіювання HTML та CSS кодів;

– визначення поняття *експертна методика оцінювання відповідності веб-сайту вимогам цифрової «доступності»* – це окрема (типова) експертна методика, що має описувати веб-сайт з точки зору його властивостей та ознак «доступності» за чітким алгоритмом перевірки «критеріїв успішності», передбачених чинним стандартом з «доступності», та визначенням рівнів «доступності» за кожним із них; методика має містити рекомендації з вибору допоміжно-програмних засобів для застосування в ході проведення дослідження та необхідний їх набір, а також рекомендації з підготовки матеріалів для проведення експертизи;

– етапи формування характеристики допоміжних програмно-технічних засобів для оцінювання відповідності веб-сайту вимогам щодо «доступності», зокрема: визначення переліку інструментів для перевірки «доступності» веб-сайтів, за рекомендаціями W3C; проведення вибору інструменту для оцінювання веб-доступності; здійснення перевірки «доступності» веб-сайту за допомогою «вбудованих інструментів розробника» в браузері – наведено зміст кожного із наведених етапів.

Дістала подальшого розвитку у науковому дослідженні низка пропозицій, концепцій і тез, зокрема:

– розуміння *цифрового простору* – це матриця середовищ, шарів і компонентів, що взаємодіють між собою через цифрові сигнали, а з людиною через засоби ІКТ, шляхом створення, обробки та передачі даних в цифровому форматі, за рахунок споживання електроенергії та обчислювальних потужностей і здатна перетворювати окремі частини суспільного життя;

– принципи розумного пристосування (зокрема, індивідуальність, ефективність результату, забезпечення безпеки, екологічність, своєчасність і доступність процедури звернення, інтерактивний процес прийняття рішень, гідність і повага, конфіденційність, пропорційність), які запропоновано визначати з урахуванням того, що принципи орієнтовані на їх застосування в цифровій сфері в галузі веб-дизайну;

– нормативно-правове регулювання «доступності» в цифровому просторі – удосконалення системного регулювання синхронізовано з адаптацією законодавства України до права Європейського Союзу, зокрема, з нормативними документами ЄС: Директивою (ЄС) 2016/2102 «Про доступність веб-сайтів і мобільних застосунків суб'єктів публічного сектору», Директивою (ЄС) 2019/882 «Європейським актом про доступність»;

– наукова позиція щодо суб'єкта, який може надавати висновок експерта з оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо його «доступності» – це обізнана особа, зокрема й судовий експерт, що має кваліфікацію з експертної спеціальності 10.9 «Дослідження комп'ютерної техніки та програмних продуктів», яка передбачає наявність повної вищої профільної освіти рівня не нижче спеціаліста у галузі інформаційних технологій, кібербезпеки або комп'ютерної інженерії, а також низку відповідних професійних навичок і вмінь;

– розуміння веб-сайту – доведено, що веб-сайт — це динамічний об'єкт, тому предметом є не «веб-сайт взагалі», а конкретний його стан на певну дату, що потребує фіксації (архівування веб-сторінки); для повноцінної технічної фіксації веб-сайтів існує спеціальний стандартизований програмний засіб WARC (Web ARChive), який послідовно упаковує в один архівний файл усі ресурси сторінки разом із протокольними заголовками «http», часовими мітками і контрольними хеш-сумами кожного запису.

Наведені вище й інші положення, що були вдосконалені та дістали подальшого розроблення, сукупно забезпечують належний рівень новизни роботи Д. О. Островерхова.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційна робота Дмитра Островерхова «Теоретико-правові та методичні засади експертного оцінювання відповідності веб-сайту вимогам «доступності»» вирізняється належним рівнем обґрунтованості сформульованих наукових положень, висновків і практичних рекомендацій, які не викликають принципових

зауважень. Достовірність і переконливість отриманих результатів забезпечуються комплексним використанням сучасної методології наукового пізнання, ґрунтовним аналізуванням процесуального законодавства та інших нормативно-правових і підзаконних актів. У дослідженні застосовано комплекс методів пізнання, що забезпечило достовірність отриманих результатів, повноту сформованих висновків і рекомендацій. Методологічною основою дисертації обрано міждисциплінарний підхід, який охоплює широкий спектр філософських, загальнонаукових і спеціальних методів. Водночас використано засадничі доктринальні положення кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи. Вибір методів дослідження відповідає об'єкту, предмету, цілям і завданням дисертаційного дослідження. Використання зазначених методів дозволило комплексно дослідити теоретичні та прикладні аспекти експертного оцінювання відповідності веб-сайту вимогам «доступності» у кримінальних провадженнях та цивільних справах, а також сформулювати науково обґрунтовані висновки щодо удосконалення діяльності з експертного оцінювання відповідності веб-сайту вимогам «доступності».

Високий рівень обґрунтованості наукових положень зумовлений також використанням значного масиву наукових джерел, що охоплюють наукові праці українських та іноземних вчених, які розглядали тему «цифрової доступності». Теоретичну основу дисертаційного дослідження склали наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені інституту судової експертизи, дослідженням цифрової «доступності», залученню обізнаних осіб у судових провадженнях і процесуальному порядку їх залучення. Нормативно-правову основу дослідження складають Конституція України, закони України та інші чинні нормативно-правові акти. При цьому автором здійснено не лише узагальнення існуючих наукових підходів, а й їх критичне осмислення, що дозволило сформулювати власні наукові положення.

Достовірність отриманих результатів підтверджується використанням публікацій у періодичних виданнях, довідкових, відомчих аналітичних

матеріалів, інших офіційних документів з інформацією щодо проведення експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності», а також даних анкетування. В опитуванні взяли участь 158 осіб (додаток В), серед яких: судді (слідчі-судді) – 27 осіб; слідчі (прокурори, дізнавачі) – 98 осіб; оперативні працівники – 33 особи. Опитані представники відповідних установ і підрозділів Національної поліції Харківської, Полтавської, Сумської, Дніпропетровської та Рівненської областей.

Водночас обґрунтованість сформульованих у дисертації рекомендацій підтверджується їх практичною спрямованістю, узгодженістю із положеннями чинного законодавства та потребами правозастосовної та експертної практики. Структура дисертації є логічно вибудованою, внутрішньо узгодженою та відповідає комплексному характеру досліджуваної проблематики.

Таким чином, результати дисертаційного дослідження Д. О. Островерхова є науково обґрунтованими та переконливими, отриманими на основі системного використання наукових джерел, емпіричного матеріалу та різноманітних методів наукового дослідження, а логічна узгодженість отриманих результатів свідчить про належний рівень аргументованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дана дисертаційна робота за характером і змістом вирішених завдань є одним із перших в Україні комплексних наукових досліджень теоретико-правових і методичних засад експертного оцінювання відповідності веб-сайту вимогам «доступності».

Оцінка змісту дисертації, її завершеності у цілому, оформлення. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, які містять 13 підрозділів, висновків до кожного підрозділу, загальних висновків і списку використаних джерел до кожного із розділів, а також додатків.

Анотація викладена державною та англійською мовами, у стислій формі відображає основні тези дисертаційного дослідження, містить перелік

публікацій, в яких викладено основні результати представленого дослідження.

У вступі дисертант обґрунтовує актуальність теми дисертаційного дослідження, яка зумовлена тим, що у контексті цифрової трансформації процесів діяльності людини цифрова «доступність» перестає бути додатковою перевагою і переходить на новий, більш високий рівень – стає необхідною умовою для реалізації права кожного на отримання якісних послуг. Тому актуальності набирає питання вирішення завдання експертного оцінювання відповідності продуктів і послуг інформаційно-комунікаційних технологій або цифрових ресурсів, зокрема веб-сайтів, вимогам щодо цифрової «доступності». Визначено мету дослідження, яку сформульовано як розроблення науково обґрунтованих основ формування та реалізації теоретико-правових та методичних засад експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності» на підґрунті узагальнення та систематизації теоретичних, правових і методичних основ цифрової «доступності». Реалізація зазначеної мети стала можливою за умови комплексного і системного підходу до вирішення низки визначених взаємопов'язаних завдань. Дисертант чітко окреслив об'єкт і предмет дослідження, визначив наукову новизну отриманих результатів, їх практичне значення для експертного оцінювання відповідності веб-сайту вимогам «доступності».

У розділі 1 «Теоретичні засади експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності»» знайшли відображення результати наукових пошуків щодо: теоретичного підґрунтя забезпечення доступності до цифрового простору, як базового засобу реалізації прав і свобод людини за допомогою мережі Інтернет; визначення загальної структури «доступності» у сфері цифровізації; теоретичних засад підходів до забезпечення доступності в Інтернеті; характеристики веб-сайту, місце та значення експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності» у системі судових експертиз.

Підсумком аналізування процесу цифровізації є такі твердження: процес

цифровізації супроводжується «цифровим слідоутворенням» з боку інтернет-користувачів; до інтернет-користувачів та до суб'єктів цифровізації належать також підприємства та організації, корпорації і, навіть, держава; інтернет-користувачі вступають у відносини, причому не тільки між собою, а й із програмами, ботами, цифровими агентами, штучним інтелектом; вимірні чинники цифровізації можуть бути визначені на різних рівнях суспільного життя: економіка, державне управління, територіальні громади, підприємницький сектор тощо; у процесі цифровізації створюється єдиний глобальний цифровий та інформаційний простір на базі ІКТ.

Зазначено, що докладне структурування та коректне визначення термінів «доступність», «безбар'єрність» та «інклюзивність» є основою теоретичних засад експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності». Обґрунтування сутності і взаємозв'язку понять «доступність», «безбар'єрність» та «інклюзивність», в тому числі в цифровому вимірі, демонструє, що ці поняття є взаємопов'язаними, але не тотожними. Виокремлено принципи розумного пристосування (зокрема, індивідуальність, ефективність результату, забезпечення безпеки, екологічність, своєчасність та доступність процедури звернення, інтерактивний процес прийняття рішень, гідність і повага, конфіденційність, пропорційність), які запропоновано визначати з урахуванням того, що принципи орієнтовані на застосування в цифровій сфері, зокрема в галузі веб-дизайну. Зауважено, що веб-сайт як об'єкт експертного дослідження має розглядатися як «цифровий об'єкт експертизи», тобто такий, що знаходиться в цифровому просторі, має певні функціональні характеристики та споживчі властивості, які підлягають оцінюванню на предмет їх відповідності/невідповідності вимогам щодо цифрової «доступності».

Розділ 2 «Правові засади експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності»» висвітлює питання, які характеризують: сучасний стан нормативно-правового регулювання доступності в Україні; світову практику нормативно-правового регулювання цифрової «доступності»

на прикладі деяких країн; правовий механізм забезпечення цифрової доступності крізь призму взаємодії органів влади та інших інституцій; висновок експерта з оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо їх «доступності» як джерело доказів у судочинстві.

Доведено, що в Україні забезпечення безбар'єрності в цифровому напрямі відбувається шляхом планомірного та системного регулювання даної сфери як на національному рівні, так і на рівні «стандартизації». Встановлено, що експертна інституція в Україні має відігравати ключову роль в процесі забезпечення безбар'єрності цифрового середовища, однак компетенція експертів зможе реалізовуватись лише після впровадження правових механізмів залучення експертів до проведення експертиз щодо відповідності вимогам «доступності» та після розробки відповідної експертної методики.

Узагальнення та систематизація міжнародного досвіду дозволили виокремити кілька моделей нормативно-правового регулювання цифрової «доступності» у світовій практиці: *директивна модель прямої гармонізації* (ЄС); *судово-правозастосовна (прецедентна) модель* (США, Австралія); *рекомендаційна модель* (Японія). Зазначено, що чинні адміністративно-правові засади цифрової доступності в Україні мають фрагментарний характер і представлені стратегічним (Національна стратегія до 2030 року), технічним (ДСТУ EN 301 549:2022) та підзаконним (Постанова КМУ № 757) рівнями регулювання за відсутності профільного закону.

Доведено, що оцінювання відповідності передбачає застосування формалізованих технічних методик перевірки – автоматизованого й ручного тестування за критеріями сприйнятності, керованості, зрозумілості та надійності, а також тестування за допомогою допоміжних технологій, аналізування програмного коду та структури документа. Встановлено, що експертизу оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо їх «доступності» можна здійснити в межах комп'ютерно-технічної експертизи, яка є дослідженням не тільки технічних властивостей цифрового обладнання (комп'ютерів, накопичувачів інформації, мобільних телефонів тощо), але й

програмного забезпечення для отримання фактичних даних стосовно конкретної події і створення цілісної доказової бази шляхом дослідження інформації.

У розділі 3 «Методичні засади експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності»» наведено результати опрацювання питань щодо об'єкта, мети, предмета і завдань експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності»; загальних методичних положень експертного оцінювання відповідності веб-сайту вимогам щодо «доступності»; характеристики допоміжних програмно-технічних засобів для оцінювання відповідності веб-сайту вимогам щодо «доступності»; структурних елементів алгоритму оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам з цифрової «доступності»; проблемних питань експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності» та напрямів розвитку судової експертизи у цій сфері знань.

Зазначено, що веб-сайт є багатовимірним явищем цифрового простору та проявляє свою дуальну природу як цифровий ресурс і структурний елемент мережі, що має певні технічні характеристики, споживчі та ергономічні властивості, направлені на задоволення вимог інтернет-користувачів, а з іншого – веб-сайт або його окремі частини є об'єктом інтелектуальної власності. Встановлено, що окремою ознакою веб-сайту є те, що доступ до нього здійснюється через певні інформаційно-комунікаційні пристрої, які містять програмні та апаратні засоби, що дозволяють користувачу мати доступ до веб-сайту та сприймати інформацію з нього. Дана ознака веб-сайту як об'єкта експертизи (експертного дослідження) з точки зору «доступності» обумовлює оцінювання веб-сайту з урахуванням процесу його взаємодії з різними пристроями користувача (ноутбук, планшет, телефон та інші).

Узагальнено, систематизовано та запропоновано виокремити певні види популярних інструментів перевірки «доступності» веб-сайту з урахуванням виду тестування й типу інструменту, зокрема: ANDI, CCA, NVDA (Screen Reader), а також наведено короткий опис їх характеристик, переваги та

недоліки використання кожного із запропонованих інструментів. Розроблено «Алгоритм оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам з цифрової доступності», який є операційною частиною експертної методики з оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам законодавства з цифрової доступності, що розробляється, та описує послідовний процес оцінювання (тестування) веб-доступності й призначений для практичного використання під час перевірки веб-сторінок, веб-застосунків та окремих компонентів інтерфейсу. Зазначено, що судова експертиза в сфері «доступності», у тому числі й веб-сайтів, як правовий механізм і законодавчо визначена процедура, не може підмінити культурну трансформацію суспільства і має стати одним із елементів системи забезпечення «доступності» та безбар'єрного середовища, зокрема, цифрового простору.

З огляду на проведений аналіз положень дисертації, можна констатувати, що поставлені у дисертації мета та завдання успішно вирішені, а основні отримані результати детально висвітлені у розгорнутих та аргументованих висновках.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих наукових працях. Результати дослідження повною мірою відображено в публікаціях у фахових наукових виданнях України, зміст і характер яких відповідають вимогам МОН України. Зокрема, у 3 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях України (категорії «Б») та 5 тезах доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях, а саме: Міжнародна науково-практична конференція до 100-річчя від дня народження проф. М. В. Салтевського «Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу» (м. Харків, Україна, 8 листопада 2017 р.); Міжнародна науково-практична конференція, присвячена 100-річчю від дня народження доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України М. В. Салтевського «Актуальні питання судової експертизи і криміналістики» (м. Харків, Україна, 7–8 листопада 2017 р.); науково-практична конференція «Теорія і практика судової експертизи і

криміналістики» (м. Київ–Маріуполь, Україна, 27 лютого 2018 р.); Міжнародна наукова конференція-полілогу *«Актуальні питання судової експертизи і криміналістики»* (м. Харків, Україна, 15–16 квітня 2021 р.); Міжнародна науково-практична конференція *«Актуальні питання фінансової безпеки»* (м. Вінниця, Україна, 27 березня 2023 р.).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні результати були спрямовані на розроблення та удосконалення теоретичних і правових засад, організації та методології експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності» й використовувалися за такими напрямками: у *науково-дослідній роботі* – положення, узагальнення, висновки та рекомендації становлять підґрунтя для подальшого розроблення загально-теоретичних проблем теорії та удосконалення організаційно-правового регулювання експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності»; у *законотворчій діяльності* – задля удосконалення норм процесуального закону у частині проведення експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності»; у *правозастосуванні* – з метою підвищення ефективності діяльності слідчих, прокурорів, інших учасників, які залучаються до провадження експертного оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам щодо «доступності»; в *освітньому процесі* – під час викладання дисципліни «Процесуальні проблеми експертного забезпечення правосуддя у кримінальному провадженні» (акт впровадження Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України від 01 липня 2026 р.).

Дотримання академічної доброчесності. Ґрунтовне опрацювання тексту дисертації порушень вимог академічної доброчесності не виявило. Під час використання в роботі наукових результатів, ідей, положень і матеріалів інших авторів здобувачем здійснено належні посилання на їх публікації. Реального або потенційного конфлікту інтересів у офіційного опонента щодо

здобувача, його наукового керівника та інших членів разової спеціалізованої вченої ради не встановлено.

Вищезазначене дає підстави позитивно оцінити дисертаційну роботу, підтвердити самостійність її виконання, належний теоретико-методологічний рівень дослідження та наявність елементів наукової новизни.

Позитивно та високо оцінюючи проведене дисертантом дослідження, необхідно звернути увагу на наявність окремих положень, що можуть бути предметом для дискусії під час публічного захисту дисертації, серед яких:

1. На с. 44 дисертації здобувачем зазначено: «Переконані, що системні виклики та перешкоди цифровізації можна подолати шляхом розроблення та впровадження всебічних національних цифрових стратегій, які охоплюватимуть: заходи посилення конкуренції на ринках інформаційно-комп'ютерних технологій і поліпшення доступу до мережі Інтернет; практики подолання ризиків цифрової безпеки та конфіденційності; зменшення бар'єрів на рівні компаній і забезпечення додаткових (не лише державних, але й приватних) інвестицій; забезпечення механізмів навчання для підвищення рівня кваліфікації працівників; забезпечення транскордонного потоку даних». Залишається незрозумілим, чи є цей перелік вичерпним, чи може бути доповнений іншими заходами й від чого це залежатиме.

2. На сторінках 69-70 дисертації дисертант наводить статистику зростання кількості «осіб з обмеженнями» в Україні (до 3,4 млн) та запропонував класифікацію обмежених можливостей людини за низкою критеріїв. Зокрема, за видимістю (п. 5) й статусом (п. 6) виокремлено «не визнану офіційно» інвалідність. Однак незрозуміло, які саме зміни до законодавства або нормативно-правових актів пропонуються відповідно до розробленої класифікації для того, щоб захистити права осіб, які ще не мають формального статусу особи з інвалідністю? Під час захисту вимагає додаткового обґрунтування запропонована в роботі класифікація.

3. На с. 86 дисертації визначено такі підходи: універсальний дизайн – одне рішення для багатьох; інклюзивний дизайн – декілька рішень для всіх;

адаптивний дизайн – система алгоритмічних варіантів для багатьох; розумне пристосування – індивідуальне окреме рішення для одного або невеликих груп. А далі вказано, що «системоутворюючим базисом зазначених вище підходів щодо забезпечення цифрової «доступності» є користувацький досвід — «UX (User Experience)». За текстом дисертації залишається незрозумілим, у чому саме полягає роль такого досвіду. Потребує також додаткового пояснення, яким чином юзабіліті співвідноситься з користувацьким досвідом «UX (User Experience)» (с. 90 дисертації) та яке значення має для забезпечення цифрової «доступності»?

4. У підрозділі 2.2 дисертації автором розглядається світова практика нормативно-правового регулювання цифрової «доступності» і виокремлюється кілька моделей нормативно-правового регулювання цифрової «доступності»: *директивна модель прямої гармонізації* (ЄС); *судово-правозастосовна (прецедентна) модель* (США, Австралія); *рекомендаційна модель* (Японія). До окремої моделі віднесено підхід, впроваджений в Ізраїлі, що поєднує обов’язковість технічного стандарту (як у ЄС) з відсутністю розмежування державного й приватного секторів. Також вказується, що «це, з огляду на проєкт Закону «Про цифрову доступність цифрових ресурсів та електронних послуг» від 22.12.2025 р. № 4278-1, зближує майбутню українську модель єдиного закону з ізраїльською моделлю». Залишається незрозумілим механізм імплементації напрацьованих іноземним досвідом положень у вітчизняну практику, оскільки здобувачем не наведено жодних рекомендацій з цього приводу.

5. Підрозділ 3.4 дисертації присвячений висвітленню певних аспектів щодо структурних елементів алгоритму оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам з цифрової «доступності». Водночас у додатку Б дисертант наводить розроблений алгоритм оцінювання відповідності веб-сайтів вимогам з цифрової «доступності». Як видається, цей алгоритм у змістовній частині дисертації міг значно її прикрасити.

Викладені зауваження мають дискусійний характер і суттєво не впливають на позитивну оцінку дисертації Д. О. Островерхова як актуального, якісного, послідовного, завершеного наукового дослідження, у якому вирішено окрему наукову проблему.

Загальний висновок: дисертація Д. О. Островерхова за темою «Теоретико-правові та методичні засади експертного оцінювання відповідності веб-сайту вимогам «доступності»» є самостійною кваліфікаційною науковою працею, що виконана здобувачем особисто, містить нові науково обґрунтовані теоретичні результати проведених ним досліджень, що мають важливе значення для розвитку науки. Дисертація відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами), а також Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40 (зі змінами), а її автор – Островерхов Дмитро Олександрович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Офіційний опонент –
завідувач кафедри
кримінального права і кримінології
навчально-наукового інституту № 1
(підготовки фахівців для органів досудового
розслідування Національної поліції України)
Харківського національного університету
внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Юрій ОРЛОВ